

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА
ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ**

Кафедра права

НАУКОВА РОБОТА
з дисципліни
Цивільне право України (особлива частина)
на тему:
**ФРАУДАТОРНІ ТА ФІКТИВНІ ПРАВОЧИНИ З
ПОЗИЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ**

Виконала:
студентка групи Пб-11
Сівіцька Ганна

Науковий керівник:
к.ю.н. Гелецька І.О.

Тернопіль, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І НЕДІЙСНІСТЬ ФІКТИВНОГО ПРАВОЧИНУ.....	5
1.1. Загальна характеристика та ознаки фіктивних правочинів.....	5
1.2. Правові наслідки фіктивних правочинів.....	8
РОЗДІЛ ІІ КОНЦЕПЦІЯ НЕДІЙСНОГО ПРАВОЧИНУ ВЧИНЕНОГО НА ШКОДУ КРЕДИТОРУ.....	12
2.1. Поняття, ознаки та критерії фraudаторного правочину.....	12
2.2. Правові наслідки недійсності фraudаторних правочинів.....	15
РОЗДІЛ ІІІ РОЗМЕЖУВАННЯ ФІКТИВНИХ ТА ФРАУДАТОРНИХ ПРАВОЧИНІВ З ПОЗИЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ.....	18
ВИСНОВКИ.....	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	22

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми наукового дослідження полягає в тому, що в умовах сьогодення правочини є частиною повсякденного життя суспільства, важливим є вчиняти їх у відповідності з нормами чинного законодавства та не порушуючи цивільні права та обов'язки сторін чи третіх осіб, а також сформовані моральні засади суспільства. Правочини визнаються найбільш поширеними юридичними фактами, вчинення яких породжує виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Саме це явище є досить поширеним, адже, особа, вчиняючи певні дії, не завжди усвідомлює дійсність правовідносин які виникають, у зв'язку з чим виходить неочікуваний результат. Іншим є випадок коли особа переслідуючи певну мету, зокрема, бажаючи завдати шкоди інтересам кредитора, чітко усвідомлює свої дії та наслідки, які виникають і свідомо бажає їх настанню.

Вчинення правочину, який не відповідає нормам цивільного законодавства є негативним явищем як для його сторін, так і для суспільства в цілому. Тому дуже важливим є питання його відповідності нормам права, а дослідження питання фіктивного та фraudаторного правочину саме в цивільному праві має доволі поширене теоретичне та практичне значення.

Визнання правочину недійсним є одним із найскладніших підрозділів цивільного права та породжує дискусії як серед суддів, так і серед багатьох науковців. Це обумовлено, насамперед, особливою правовою природою цього інституту. Визнання правочину недійсним за рішенням суду зумовлює наслідки не лише для його сторін, а також має вплив на права третіх осіб. Під час визначення наслідків недійсності правочину судді повинні враховувати інтереси всіх зазначених осіб, що є непростим завданням. Доволі часто суди стикаються з такими ситуаціями, де непросто відрізнити порушення норм закону, які спричиняють недійсність правочину,

від тих порушень, що можуть мати інші наслідки, однак не являють собою підстави для його визнання правочину недійсним.

Стан дослідження теми. Тема дослідження є актуальною і дискусійною, вона привертає увагу багатьох науковців. Варто зазначити, що правову природу та питання недійсності фіктивних та фraudаторних правочинів досліджували такі науковці, як С. В. Хімченко, О. Р. Білик, А.В. Нижний, М.П. Ходаківський, Г.В. Юровська, Б. Карнаух, А. С. Ярошенко, О. М. Костенко, Є. В. Бернада, А. С. Бахаєв, І. В. Давидова, Є. Морозов, В. Поляков тощо. Задля необхідності розібратися із самою сутністю фіктивних та фraudаторних правочинів спробуємо розкрити ці поняття на підставі аналізу судової практики України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері визнання правочину недійсним.

Предметом дослідження є судова практика України щодо застосування судами концепції фraudаторності та фіктивності правочинів.

Мета та завдання дослідження полягає у визначенні індивідуальних та специфічних ознак фіктивних та фraudаторних правочинів в контексті цивільного права України та їх розмежування з позиції судової влади.

Поставлена мета зумовила розв'язання таких основних завдань:

- визначити поняття фіктивного та фraudаторного правочину та проаналізувати підстави і умови їх виникнення;
- виявити особливості та специфіку вчинення фraudаторного та фіктивного правочину;
- проаналізувати концепцію фraudаторності та концепцію фіктивності правочинів, а також наслідки їх недійсності;
- дослідити судову практику з питань визнання фraudаторних та фіктивних правочинів недійсними;
- розробити пропозиції та рекомендації з вдосконалення чинного цивільного законодавства України.

РОЗДІЛ І НЕДІЙСНІСТЬ ФІКТИВНОГО ПРАВОЧИНУ

1.1. Загальна характеристика та ознаки фіктивних правочинів

Цивільні права та обов'язки можуть виникати з різних підстав, передбачених цивільним законодавством. До них належать:

- договори та інші правочини;
- створення літературних, наукових творів, які є результатами інтелектуальної та творчої діяльності;
- акти органів державної влади та місцевого самоврядування;
- рішення суду [1].

Практика свідчить про те, що найбільш поширеними все-таки є правочини. У відповідності з ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків [1]. Протиріччя або невідповідність конкретно визначеним правовим нормам, які встановлені цивільним законодавством, є наслідком фіктивного правочину. Існує ряд умов, через недотримання яких вважається, що правочин не відбувся, а бажані правові результати не було одержано.

Факт настання правових наслідків, які повинні виникнути в результаті вчинення правочину, залежить від можливості такого правочину створювати права та обов'язки для особи, яка його вчинила. Вони, як обов'язкова ознака будь-якого правочину, визначені його правовою природою та закріплені в нормах ЦК України, які імперативно зазначають, що правочин має бути спрямований на досягнення певного результату, що ним обумовлений. Диспозицію такої норми слід розуміти, як умову, дотримання якої є необхідним для можливості правочину створювати права та обов'язки для сторони, яка його вчинила.

В цивільному законодавстві, правочин, що вчинений без наміру створення наслідків, визнається фіктивним. Основними ознаками якого є:

- свідома воля обох сторін вчинити фіктивний правочин;

- намір ввести в оману другу сторону;
- приховування реальної мети й дійсних намірів.

Як стверджує С. Хімченко, правочин, який не створює правових наслідків, по суті є юридичною фікцією, оскільки у фіктивному правочині існує воля особи, але вона орієнтована не на створення будь-яких правовідносин та юридичного зв'язку між сторонами, а на створення лише видимості цього зв'язку, як наслідок, зазначені правочини здебільшого вчиняються в протиправних цілях, зокрема, щоб уникнути арешту (опису) майна, отримати кредит незаконним шляхом [2].

Правочин не може вважатися фіктивним, якщо на момент його вчинення обидві сторони мають протиправну мету, але одна із сторін діяла лише задля видимості, а інша намагалася досягти правового результату. Тобто, наявність умислу на укладення фіктивного договору у однієї сторони та його відсутність у іншого контрагента виключає можливість застосування наслідків укладення фіктивного правочину [2].

На думку Н. Рабіновича, у фіктивних правочинах, фактично, є лише одне волевиявлення, в основі якого є воля вчинити цей правочин «попри людське око», тобто тільки для вигляду. Оскільки вирішальне значення надається саме волі, наявність схожого «порожнього» волевиявлення жодної правової сили не може мати [3, с. 61].

Аналізуючи вищенаведені думки можна констатувати, що ознака, що свідчить про фіктивність правочину є його специфічна мета, яка полягає в тому, що вчинення правочину здійснюється для задоволення певних інтересів особи, проте, вона наперед розуміє, що умови такого правочину не будуть виконані. Крім того, такий правочин характеризується особливою волею особи свідомо вчинити юридично значущу дію, без юридичних наслідків, маючи при цьому бажання ввести в оману інших суб'єктів цивільних відносин щодо реального стану речей.

Фіктивний правочин можна розглядати як інсценування сторонами правочину. Однак на практиці довести цей факт є досить складно, оскільки

він підтверджується лише непрямыми доказами, і, як наслідок, лише їх сукупність допомагає переконати суд в уявності правочину. Така постановка може виражатись як у діях, так і в бездіяльності, якщо вона виглядає як вияв волі особи. Вона повинна створити вигляд вираження волі окремих осіб зробити щось, що ззовні сприймається як правочин. Проте, переважно укладення фіктивного правочину починається з активних дій і, крім того, найчастіше кожна сторона прагне закріпити його письмово, нотаріально засвідчити, щоб умови правочину відповідали законодавству.

Встановити фіктивність правочину – це не тільки зробити висновок про те, що воля сторін ущерблена, сторони не прагнули до настання правових наслідків, тобто найближчу мету фіктивного правочину – створити видимість правочину, а й встановити віддалену його мету – отримати якусь перевагу для сторін або однієї з них [4, с. 490].

Отже, можемо стверджувати, що фіктивний правочин наділений своїми особливостями, які вирізняють його з-поміж інших юридичних дій. Індивідуальною рисою, за якою найточніше можна розмежувати фіктивний правочин є специфіка вираження особою власної волі та волевиявлення, саме в момент його вчинення. Адже, при вчиненні фіктивних правочинів на волю сторін ніхто не впливає на відміну від правочинів, вчинених під впливом обману, помилки, погрози чи насильства, які недійсні через те, що ззовні здійснюється тиск на волю сторін, як наслідок, при волевиявленні вона спотворюється.

1.2. Правові наслідки фіктивних правочинів

На даний час актуальною є проблема визнання правочину недійсним саме з підстав його фіктивності. Варто звернути увагу на головні ознаки фіктивних правочинів. Ними є свідома воля його вчинення, намір на введення протилежної сторони в оману в момент його укладення або до його вчинення, неправомірність його вчинення суб'єктом укладення (підставним підприємством / організацією), приховування його дійсної мети та справжніх намірів сторін правочину [5, с. 52].

Наслідки укладення недійсних правочинів визначено у ст. 216 ЦК України. Ними, зокрема, є застосування двосторонньої реституції, тобто у випадку недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні в натурі все, що вона отримала внаслідок його укладення від іншої сторони. Якщо повернення неможливе, тоді застосовується відшкодування за цінами, які встановлені в цей момент [1]. Як показує практика, укладаючи фіктивні правочини, сторони не передають одна одній нічого, а тому єдиним варіантом санкції для учасників є лише визнання його недійсним.

Як стверджують А.В. Нижний, М.П. Ходаківський, Г.В. Юровська, правила ч. 1, 2 ст. 216 ЦК України щодо наслідків недійсності правочину у вигляді реституції, а також відшкодування збитків та моральної шкоди, якщо такі завдані, є загальною нормою, яка підлягає застосуванню у випадках, коли законом не передбачено спеціальних положень про особливі умови їх застосування або про особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів [6, с. 49].

У ст. 234 ЦК України не розкриті правові наслідки фіктивного правочину, тільки закріплено визначення фіктивного правочину та визнання його недійсним, також визначено, що правові наслідки визнання фіктивного правочину недійсним встановлюються законом.

Законодавець не закріплює кола осіб, які мають право звертатися з позовом про визнання недійсним фіктивного правочину. Проте, як свідчить практика, в більшості випадків це сторони фіктивного правочину або інші зацікавлені особи. Особливістю фіктивного правочину є те, що, укладаючи його, фізичні та юридичні особи не намагаються, згідно з умовами правочинів, учиняти певні дії. Тому у зв'язку із невиконанням умов, єдиною санкцією для учасників може бути визнання правочину недійсним. Правочин вважається фіктивним тому, що сторони створюють лише видимість його укладання. Форма посвідчення такого правочину не має значення. Підтвердження фіктивності правочину можливе усіма встановленими засобами доказування, що передбачені цивільним процесуальним законодавством.

Так, недійсним за рішенням суду визнається, який укладений жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя, тобто фіктивний шлюб. Правові наслідки недійсності такого шлюбу залежать від того чи жінка, чоловік у шлюбі були недобросовісними чи добросовісними і відповідно застосовуються наслідки, передбачені ст. 45 або 46 Сімейного кодексу України [7].

З огляду на складність питання про визнання фіктивного правочину недійсним і з метою правильного та однакового застосування судами норм матеріального права, необхідним є проведення аналізу судової практики, викладеної у рішеннях Верховного Суду з досліджуваного питання.

У Постанові Верховного Суду від 21.01.2015 у справі № 6–197цс14 вказано, що «...ознака вчинення його лише для вигляду повинна бути притаманна діям обох сторін правочину. У випадку коли одна сторона діяла тільки для вигляду, а дії іншої були спрямовані на досягнення правового результату, такий правочин не може бути фіктивним. Особа, яка звертається до суду з позовом про визнання правочину фіктивним, повина довести відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки...».

Як правило, позивачем за позовом про визнання правочину недійсним на підставі ст. 234 ЦК України є третя особа, яка не є учасником оспорюваного правочину. Більше того, позов учасника правочину про визнання його недійсним з підстав фіктивності може бути розцінений судом як зловживання правом, що є підставою для відмови у задоволенні позову [8].

Іншим прикладом є випадок коли особа вважаючи, що її право було порушено, в результаті вчинення іншим учасником чи третьою особою певних дій з метою приховати правочин, звернулася до суду про визнання вказаних дій недійсними за ознаками фіктивності. Розглянемо на прикладі справи № 6-116цс14, де позивачі просили визнати фіктивним договір, посиляючись на відсутність наміру безоплатно передавати, а відповідач приймати, як подарунок, спірне нерухоме майно, адже договір дарування укладався як забезпечення виконання боргових зобов'язань позивачів за договором позики [9].

Встановлено, що в результаті укладення договору дарування позивач продовжував проживати на нерухомому майні, що було предметом договору дарування, сплачував усі належні комунальні платежі та не передавав відповідачеві документи на нерухоме майно, в тому числі, не надаючи доступу до квартири. Оцінивши зібрані у справі докази, апеляційний суд, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, визначив, що договір дарування, через який виник спір, був укладений з метою забезпечення виконання цивільно-правового зобов'язання, а тому спірний договір слід визнати недійсним, оскільки він немає жодних правових наслідків для сторін, тобто є фіктивним [3, с. 61].

Верховний суд скасовуючи рішення суддів попередніх інстанцій, висловив свою позицію з цього питання, вказавши, що договір дарування був укладений з метою забезпечення виконання договору позики. Як висновок впливає, що під договором дарування сторони фактично приховали договір застави, укладений з метою забезпечення грошових

коштів, які були передані в якості позики, відтак даний правочин слід розцінювати, як удаваний [9].

У постанові Верховного суду від 27.02.2020 року № 751/4731/17, про визнання договору купівлі-продажу нерухомого майна недійсним, позивач мотивує касаційну скаргу тим, що зобов'язання за договором купівлі-продажу нерухомого майна від 21 жовтня 2015 року між ПАТ «Чернігівбуд» та ТОВ «АКТИВ-ОФІС БВ» виконані не були. Верховний Суд роз'яснив, для того, що визнати правочин фіктивним варто з'ясувати наявність умислу всіх сторін правочину. Суди повинні враховувати те, що невиконання правочину сторонами ще не означає, що вони уклали фіктивний правочин. У випадку коли сторони не вчинили будь-яких дій на виконання такого правочину, суд ухвалює рішення про визнання правочину недійсним без застосування будь-яких правових наслідків. У тому разі, якщо на виконання правочину було передано майно, то такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний [10].

На підставі вищенаведеного можна стверджувати, що фіктивний правочин є проявом волевиявлення сторін, яке використовується для досягнення неправомірної вигоди, а також характеризується свідомим наміром особи щодо невиконання зобов'язань, передбачених правочином. Фіктивним за рішенням суду може бути визнаний будь-який правочин, якщо він не має на меті виникнення правових наслідків. Проте, визнання його правочину недійсним є досить складно, тому що він підтверджується лише непрямыми доказами та тільки їх сукупність допомагає переконати суд в уявному характері правочину.

РОЗДІЛ II КОНЦЕПЦІЯ НЕДІЙСНОГО ПРАВочИНУ Вчиненого НА ШКОДУ КРЕДИТОРУ

2.1 Поняття, ознаки та критерії фраздаторного правочину

Фраздаторний правочин – це відносно нове поняття для українського законодавства, згадуватись у судових вироках воно починає з 2019 року. Вказані правочини укладаються боржником з метою запобігання зверненню стягнення на майно. Це призводить до того, що боржниками майно реалізується поза межами виконавчого провадження, як наслідок таких дій судові рішення залишаються невиконаними. Постановка цього питання пов'язана із тим, що факт застосування терміну «фраздаторний правочин» привернув увагу правничої спільноти та став предметом обговорення серед багатьох вчених. При цьому актуальним для чинного цивільного законодавства залишається проблема формування єдиної правозастосовної практики в справах про визнання недійсним правочину вчиненого боржником на шкоду кредиторів, тобто фраздаторного правочину.

У контексті забезпечення прав людини п. 6 ст. 3 ЦК України відносить добросовісність до загальних засад цивільного права, поряд із неприпустимістю позбавлення права власності та свободою договору. Відповідно до ч. 2–4 ст. 13 ЦК України при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб. Не допускаються дії особи, що вчиняються з метою завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватися моральних засад суспільства [11].

У теорії цивільного права добросовісність – це категорія, яка базується на морально-етичних принципах, що містить у собі:

- об'єктивний елемент, тобто вимогу щодо дотримання певної поведінки суб'єктом цивільних правовідносин, яка визначена конкретними правовими нормами;

- суб'єктивний елемент, тобто дії суб'єкта цивільних правовідносин, які повинні відповідати таким вимогам, як чесність, правдивість, повага до прав та інтересів інших осіб, виконання своїх обов'язків та внутрішнє розуміння щодо необхідності дотримання добросовісної поведінки.

У постанові Верховного суду (далі – ВС) в справі № 369/11268/16-ц від 03.07.2019 р. вказано, що дії учасників цивільних відносин повинні бути добросовісними, тобто відповідати поведінці, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення, не допускаються дії особи, що вчиняються з метою завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах [12].

Чіткого нормативно-правового визначення терміну «фraudаторний правочин» на сьогодні не має. Але базове дано у висновку постанови ВС в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 жовтня 2020 року в справі № 755/17944/18 (провадження № 61-17511св19). В ньому зазначено: «договором, який вчиняється з наміром завдати шкоду кредиторам (фraudаторним договором), може бути як платний, так і безоплатний договір [13].

Застосування конструкції «фraudаторності» при безоплатному цивільно-правовому договорі має певні особливості, які проявляються в обставинах, що дозволяють визначити безоплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких ознак належать:

- мету - завдати шкоду майновим правам кредиторів, укладається у метою ухилення від повернення боргу;
- момент відчуження майна – правочин вчинений після настання строку сплати коштів та/або після звернення кредитора в суд з позовом про стягнення коштів з боржника;
- майно відчужене на користь близького родича на підставі безоплатного договору, зокрема, дарування;

- після відчуження боржник перестає бути платоспроможним, тобто інше майно, за рахунок якого він може погасити борг перед кредитором, в нього відсутнє.

Щодо оплатних договорів які вчиняються з метою завдати шкоду кредиторам, слід виділити такі особливості як момент укладення договору; контрагент із яким боржник укладає договір, наприклад близький родич чи інша пов'язана із ним особа; ціна; наявність чи відсутність у боржника іншого майна, за рахунок якого він може відповідати за своїми зобов'язаннями перед кредиторами.

Фраудаторні правочини на законодавчому рівні регулюються лише в певних сферах, зокрема:

- у разі неплатоспроможності банків;
- під час банкрутства;
- у виконавчому провадженні.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що хоча ЦК України і проголошує свободу договору як одну із загальних засад цивільного законодавства, реалізація цього права має відбуватись крізь призму добросовісності поведінки боржника. Наведена практика виразно демонструє складний механізм взаємоузгодження різних засад цивільного права і те, якими можуть бути його результати.

Поняття «фраудаторності» поступово стає все більш актуальним в судовій практиці, з огляду на поширення його застосування. Варто зазначити, що питання фраудаторних правочинів вже неодноразово розглядалося касаційною інстанцією, однак питання донесення даної позиції до судів нижчих інстанцій для забезпечення розвитку цивільного права та формування єдиної правозастосовної практики залишається відкритим, в тому числі, і через недоліки законодавства з питань визнання фраудаторного правочину недійсним.

2.2 Правові наслідки недійсності фраздаторних правочинів

Серед загальних засад цивільного права, зазначених у ст. 3 ЦК України, немає чітко визначеної ієрархії. Вони діють, як складна система контрбалансів, між якими суд повинен віднайти справедливу рівновагу, враховуючи усі фактичні обставини конкретної справи. Не виключено, той факт, що суд може дійти висновку, що принцип добросовісності та заборона зловживання правом, яка впливає із нього у конкретній справі переважає вимоги непорушності права власності і принцип свободи договору. Яскравим прикладом такого роду справ є справи про фраздаторні правочини, тобто правочини, які вчиняються на шкоду кредиторам [14, с. 35].

Норми, яка б безпосередньо встановлювала недійсність фраздаторних правочинів, цивільне законодавство не містить. Згідно частини четвертої статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» укладення правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним.

Потрібно враховувати те, що в умовах сьогодення такі поняття як «фраздаторний позов» і «фраздаторні правочини» представляють широкий інтерес, оскільки цивільне законодавство забезпечує можливість оскарження юридичних дій неплатоспроможних боржників, з метою захисту інтересів кредиторів. Так, мета фраздаторного правочину – завдати шкоди інтересам кредиторів, їх майновим правам. Правовим наслідком вчинення зазначеного правочину, за умови, що це буде доведено, є його недійсність.

В таких справах боржник відчужує належне йому майно для того, щоб на нього не могло бути звернено стягнення за вимогами кредиторів. Боржник у цьому випадку може посилатися як на свободу договору, стверджуючи, що він може укладати будь-які договори, які тільки вважає за

необхідне, так і на принцип непорушності права власності, обґрунтовуючи тим, що він має право розпоряджатися своїм майном на власний розсуд і не може бути його позбавлений. Однак, зазначені аргументи будуть переважені принципом добросовісності, якщо суд з'ясує, що майно було відчужене з наміром зашкодити інтересам кредиторів у зв'язку з неможливістю задоволення їхніх вимог, через відсутність у боржника відчуженого майна. У такому разі особа фактично зловживає своїм правом власності і тому з огляду на це, фrawdаторні правочини можуть бути визнані недійсними на підставі недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України) та загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України).

Як зазначає ВС: «цивільно-правовий договір не може бути використаний учасниками цивільних відносин для ухилення від сплати боргу або від виконання рішення суду про стягнення коштів, а тому у випадку, коли сторони, які укладають договір, діють помітно недобросовісно та зловживають правами відносно кредиторів, то правопорядок не може залишати поза увагою зазначені дії, які хоч і не порушують закріплених імперативних норм, але є помітно недобросовісними та передбачають зловживання правом [14, с. 35].

У постанові від 19.05.2021 р. в справі № 693/624/19 ВС послуговувався конструкцією фrawdаторності, взявши до уваги такі обставини як: момент вчинення договорів, контрагента, з яким боржник уклав договори, що оспорується (який був учасником товариства - боржника), ціну в договорах, що оспорується (майно було продано за дуже низьку ціну) і відповідно до зазначених обставин дійшов до висновку, що боржник діяв помітно недобросовісно та зловживав своїми цивільними правами, адже, договори, які він уклав порушують майнові інтереси кредитора та мають на меті недопущення звернення стягнення на його майно, а отже боржник «вжив право на зло».

У ще одній постанові від 26.05.2021 р. в справі № 727/2525/20 ВС задовольнив касаційну скаргу кредитора, який протягом шести років

домагався визнати недійсним договір, укладений боржником, та згадав висновок ВС у справі № 922/1903/18 про те, що боржник, який вчиняє дії, пов'язані із зменшенням його платоспроможності після виникнення у нього зобов'язання із повернення суми позики, діє помітно недобросовісно і зловживає правами стосовно кредитора. Зазначається, що будь-який правочин, вчинений боржником у період настання в нього зобов'язання щодо погашення заборгованості перед кредитором, унаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фраздаторного [15].

Підсумовуючи викладене можна стверджувати, що судова практика у справах про визнання недійсними договорів, через ознаки їх фраздаторності є досить поширеною. Вважаю, що добросовісним покупцям потрібно враховувати позиції судів, які були наведені вище, щоб не допустити укладення правочинів з недобросовісними боржниками, які можуть бути оскаржені у майбутньому. Для цього необхідно вносити до договорів застереження, в яких зазначати про відсутність в продавця (можливого боржника) на дату укладання договору прострочених зобов'язань щодо повернення коштів або позовів про їх стягнення. Верховна Рада як єдиний орган законодавчої влади в Україні повинна насамперед, законодавчо закріпити визначення терміну «фраздаторний правочин», а також підстави визнання його недійсним та порядок застосування судами концепції фраздаторності.

РОЗДІЛ III РОЗМЕЖУВАННЯ ФІКТИВНИХ ТА ФРАУДАТОРНИХ ПРАВОЧИНІВ З ПОЗИЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Фіктивний правочин, на відміну від фраздаторного, виключає мету створення юридичних наслідків в момент його вчинення, що, в свою чергу, запобігає настанню будь-яких майнових наслідків, адже, такий правочин їх не породжує. Оскільки можливість передачі майна на підставі фіктивного правочину відсутня, з правового тлумачення фіктивних правочинів виключається *restitutio in integrum* (реституція в натурі). У разі якщо буде встановлено, що така передача *de facto* (фактично) відбулася, зазначений правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому стаття 234 ЦК України, яка визначає правові наслідки фіктивного правочину, не підлягає застосуванню, оскільки такий правочин *de jure* (юридично) не породжує будь-яких правових наслідків, які ним обумовлюються.

Що ж до фраздаторного правочину як зловживання правом, то задум спричинити зло є обов'язковим і єдиним надійним критерієм. Фраздаторні правочини – це договори, що завдали шкоди кредитору. Такі правочини вчиняються з прихованою метою, але вона виявляється в діях чи бездіяльності боржника до та після виникнення строку погашення боргу, як умисне ухилення від виконання своїх зобов'язань.

В постанові ВС від 20 червня 2019 року по справі № 522/8158/15-ц вказано, що визнання судом недійсним договору у огляду на його фіктивність характеризується такими ознаками: у фіктивних правочинах внутрішня воля сторін не відповідає зовнішньому її прояву, тобто сторони наперед знають, що він не буде виконаний. Позивач, повинен довести, що сторони укладаючи правочину не мали мети створити правові наслідки, тобто обов'язок доказування фіктивності правочину покладається на позивача [16].

В іншій постанові ВС від 24 лютого 2021 року в справі № 583/780/17 зазначено, що укладення договору дарування майна між родичами з метою

приховання його від конфіскації чи недопущення звернення стягнення на нього в рахунок відшкодування шкоди згідно статей 1166, 1188 ЦК України, у випадку коли дарувальник заподіяв іншій особі шкоду, явно вказує на те, що правова мета договору є іншою, ніж та, яка прямо передбачена правочином, а тому він є фіктивним і суд може визнати його недійсним [17].

У постанові ВС від 03 липня 2019 року в справі № 369/11268/16-ц зроблено висновок, що позивач має право звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним, у зв'язку з тим, що йому притаманні ознаки фраздаторного, тобто такого який має на меті унеможливити звернення стягнення на майно боржника, зокрема, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) і недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України), з посиланням на спеціальну норму, яка передбачає підставу визнання правочину недійсним [12].

ВС в постанові від 05 липня 2018 в справі № 922/2878/17 вказує, що укладення договору купівлі-продажу, особливо з довготривалою відстрочкою платежу боржником, проти якого розпочато позовне провадження щодо стягнення заборгованості, може вказувати на недобросовісність та зловживання правом з його боку щодо кредитора. Оскільки такий договір купівлі-продажу може порушити майнові інтереси кредитора і бути спрямований на унеможливлення звернення стягнення на майно боржника, він визнається судом недійсним з підстав його фраздаторності [18].

На підставі вищенаведеного аналізу судової практики можна констатувати, що фіктивним може бути визнаний будь-який правочин, якщо під час його вчинення сторони не мали наміру виникнення правових наслідків, які ним обумовлюються, а також якщо він спрямований на введення в оману або сторону правочину або третю особу, натомість фраздаторний договір завжди вчиняється з конкретною метою, яка полягає у заподіянні шкоди майновим інтересам кредитора.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження варто зробити наступні висновки:

Законодавче визначення поняття правочину закріплено в ч. 1 ст. 202 ЦК України, яка визначає, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Невідповідність або недодержання вимог цивільного законодавства може бути наслідком недійсності вчиненого правочину. Законодавець визначає низку умов, недотримання яких означає, що правочин не відбувся, а бажані правові результати сторонами не було одержано.

Варто зазначити, що законодавець закріпив дефініцію фіктивного правочину, зокрема, правочин, що вчинений без наміру створення реальних правових наслідків, визнається фіктивним. Основними ознаками якого є: свідома воля обох сторін вчинити фіктивний правочин; намір ввести в оману другу сторону; приховування реальної мети й дійсних намірів.

Можна стверджувати, що ознакою того, що правочин є фіктивним є його свідчить специфічна мета, яка полягає в тому, що правочин вчиняється для задоволення певних інтересів особи, однак, вона заздалегідь розуміє, що умови такого правочину не будуть виконані. Крім того, такий правочин характеризується особливою волею особи свідомо вчинити юридично значущу дію, без юридичних наслідків, маючи при цьому бажання ввести в оману інших суб'єктів цивільних правовідносин щодо реального стану речей.

Щодо фродауторного правочину то законодавець не закріпив дефініції фродауторного правочину, базове визначення цього поняття дано ВС у висновку постанови від 08 жовтня 2020 року по справі № 755/17944/18 і саме ним користуються юристи та суді нижчих інстанцій. Отже, договором, який вчиняється з наміром завдати шкоду кредиторам (фродауторним договором), може бути як платний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «франдаторності» до укладеного між боржником і третьою особою безоплатного цивільно-правового договору здійснюється з урахуванням певних ознак, до яких можна віднести – мету; момент відчуження майна; майно відчужене на користь родича чи інших близьких осіб; після відчуження боржник перестає бути платоспроможним.

Щодо оплатних договорів які вчиняються з метою завдати шкоду кредиторам, слід виділити такі особливості як момент укладення договору; контрагент із яким боржник укладає договір, наприклад близький родич чи інша пов'язана із ним особа; ціна; наявність чи відсутність у боржника іншого майна, за рахунок якого він може відповідати за своїми зобов'язаннями перед кредиторами.

Проаналізувавши судову практику в Україні щодо визнання фіктивних та франдаторних правочинів недійсними, можна констатувати, що будь-який правочин який вчиняється без мети виникнення реальних правових наслідків, коли сторони свідомо виражають волевиявлення щодо укладення фіктивного правочину або коли одна зі сторін має намір обманути іншу сторону або третю особу може бути визнаний недійсним у зв'язку з ознаками фіктивності. Натомість для франдаторного правочину обов'язковим критерієм визнання його недійсним є мета вчинення, яка в момент укладення є прихованою і полягає в завданні шкоди інтересам кредитору шляхом умисного ухилення від виконання зобов'язання.

У підсумку можна стверджувати, що фіктивні та франдаторні правочини є досить складними групами недійсних правочинів, які передбачають свої особливості та мету вчинення. Вважаємо, що у проведеному дослідженні ми змогли встановити дефініції фіктивних та франдаторних правочинів, визначити основні ознаки, мету їх вчинення, а також на підставі аналізу судової практики змогли розмежувати дані правочини, окреслити їх спільні та відмінні риси. Однак, проблематика визнання даних правочинів недійсними за рішенням суду потребує подальшого дослідження та регулювання, зокрема, на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV. Дата оновлення: 28.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 16.01.2022).
2. С. В. Хімченко. Загальні аспекти фіктивного правочину в цивільному праві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2311-8040. С. 96-104. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x6cY_tg7xo8J:www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/01_2018/14.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 16.01.2022).
3. О. Р. Білик. Особливості фіктивного правочину та його відмежування від інших юридично значимих дій. *Альманах наук*. 2018. №12/2 (21). С. 60-63. URL: [http://almanah.ltd.ua/save/2018/12%20\(21\)/216.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2018/12%20(21)/216.pdf) (дата звернення: 16.01.2022).
4. Н. С. Лук'янчук, Р. В. Карпенко. Фіктивні правочини: загальна характеристика. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Одеса, 2020. С. 491-494. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13447> (дата звернення: 16.01.2022).
5. І. О. Пасічник. Визнання правочину недійсним у цивільному праві на прикладі аналізу фіктивного правочину. *Травневі наукові читання : xxx міжнародна наук.-практ. інтер.-конф. : тези доповідей*. 2020. С. 52-55. URL: https://ispic.ngoseb.com/assets/files/30_conf_12.05.2020_P.2.pdf (дата звернення: 23.01.2022).
6. Нижний А.В., Ходаківський М.П., Юровська Г.В. Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика. Посібник для суддів. Київ: Алерта, 2020. 234 с.

- URL:https://ccu.gov.ua/sites/default/files/nyzhnyy_a._v._hodakivskyy_m._p._yurovska_g._v._vyznannya_pravochyniv_nediysnymy.pdf (дата звернення: 23.01.2022).
7. Сімейний кодекс України України від 10.01.2002. № 2947-XIV. Дата оновлення: 01.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 23.01.2022).
  8. Постанова Верховного Суду від 21.01. 2015 р. по справі про визнання договору недійсним № 6-197цс14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42496157> (дата звернення: 30.01.2022).
  9. Постанова Верховного Суду від 24.09.2014 р. по цивільній справі № 6-116цс14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/40731222> (дата звернення: 30.01.2022).
  10. Постанова Верховного Суду від 27.02.2020 р. № 751/4731/17 в справі про визнання договору купівлі-продажу нерухомого майна недійсним. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87985052> (дата звернення: 30.01.2022).
  11. А. С. Ярошенко, О. М. Костенко. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66-75. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/viznannya-sudom-nediysnimi-fiktivnih-dogovoriv-daruvannya-ukladenih-z-metoyu-prihovannya-mayna-borzhnika-problemi-formuvannya/viewer> (дата звернення: 15.02.2022).
  12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 р. у справі № 369/11268/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 15.02.2022).

13. Постанова Верховного Суду від 07.10.2020 р. № 755/17944/18.
URL:<https://verdictum.ligazakon.net/document/92315178> (дата звернення: 15.02.2022).
14. Б. Карнаух. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 9. С. 31-36.
URL:<http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/7.pdf> (дата звернення: 05.03.2022.).
15. Постанова Верховного Суду від 20.05.2020 р. № 922/1903/18.
URL:<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/89539141> (дата звернення: 05.03.2022).
16. Постанова Верховного Суду від 20.06.2019 р. №522/8158/15-ц.
URL:<https://verdictum.ligazakon.net/document/82826295> (дата звернення: 08.03.2022).
17. Постанова Верховного Суду від 24.02.2020 р. № 583/780/17.
URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95177254&red=1000037a4f5b0e396ed11b87e9192ef8902295&d=5> (дата звернення: 08.03.2022).
18. Постанова Верховного Суду від 05.07.2018 р. № 922/2878/17.
URL:<https://verdictum.ligazakon.net/document/75218396> (дата звернення: 08.03.2022).